

Grzegorz Ciura*

Warunki życia ludności wiejskiej

Living conditions of rural population in Poland: The aim of this article is to describe current living conditions in Polish rural areas and the changes that have taken place in the recent years. The author presents the statistical data on rural population regarding its social situation and access to public services (education, culture, health care). The analysis shows that the living conditions in rural areas in Poland have been improving, however the situation varies across the regions.

* Specjalista ds. społecznych w Biurze Analiz Sejmowych;
e-mail: bozena.klos@sejm.gov.pl.

Wstęp

Na terenach wiejskich zamieszkuje prawie 14,9 mln osób, co stanowi około 39% ogółu ludności. Po okresie zmniejszania się udziału ludności zamieszkującej na wsi w stosunku do ogółu ludności Polski w ostatnich latach obserwujemy powolny wzrost udziału ludności zamieszkującej wieś. Według opracowanej przez GUS prognozy demograficznej ludności na lata 2008–2035 liczba ludności na terenach wiejskich do 2020 r. będzie stale wzrastała¹. Czy wzrost liczby mieszkańców obszarów wiejskich wynika z ich atrakcyjności, a jeśli tak, to w jakich wymiarach, czy też jest skutkiem ograniczenia możliwości migracji do miast? Postępujący wzrost liczby mieszkańców wsi każe bardziej wnikliwie spojrzeć na warunki, w jakich oni żyją i zastanowić się, jak procesy zmian społeczno-gospodarczych wpływają na ich poprawę. Czy proces modernizacji kraju wpływa na wyrównywanie różnic w warunkach życia między miastem a wsią oraz na ile są to procesy wyrównujące różnice przestrzenne/regionalne?

¹ *Prognoza ludności na lata 2008–2035*, GUS, Warszawa 2009, s. 157.

W rozbiciu wojewódzkim wyraźnie widać, że w czterech województwach Polski południowo-wschodniej udział ludności wiejskiej przekracza ponad 50% (woj. podkarpackie, świętokrzyskie, lubelskie, małopolskie), w woj. opolskim wynosi prawie 48%, a województwami o najmniejszym odsetku mieszkańców wsi są woj. śląskie, dolnośląskie i zachodniopomorskie, w których udział tych mieszkańców wynosi od 21,9% do 31,3%. Porównując zmiany udziału ludności wsi w ostatnich latach w poszczególnych województwach, można odnotować niewielki, stopniowy wzrost udziału tej ludności w większości województw. Niewielki spadek udziału ludności zamieszkałej na wsi występuje w województwach podlaskim, podkarpackim i warmińsko-mazurskim.

Celem artykułu jest pokazanie, na podstawie oceny sytuacji mieszkaniowej i socjalno-bytowej ludności, jakie są obecnie warunki życia na wsi oraz wskazanie zmian w ostatnich latach. W artykule przedstawiono także dostęp do usług społecznych związanych z edukacją, kulturą i ochroną zdrowia mieszkańców obszarów wiejskich. Źródłem danych są w większości informacje GUS pochodzące z badań budżetów gospodarstw domowych i dane pochodzące z badań szczegółowych, których tematyka dotyczyła sytuacji ludzi zamieszkujących tereny wiejskie.

Infrastruktura mieszkaniowa i wyposażenie gospodarstw domowych

Przed omówieniem głównych wyznaczników – tj. dochodów i wydatków – mających wpływ na ocenę warunków życia ludności wiejskiej, warto przedstawić w skrócie te elementy infrastruktury technicznej, które mają bezpośrednie oddziaływanie na ocenę zaspokojenia potrzeb bytowych przez mieszkańców wsi. O ile w ubiegłych dekadach różnice w standardzie wyposażenia mieszkań znacząco różnicowały sytuację w miastach i na wsi, to obecnie należy stwierdzić, że pomimo nadal „gorszych warunków” w tym zakresie charakteryzujących polską wieś nastąpił znaczny postęp i zamieszkiwanie na wsi w dużym stopniu nie wiąże się już z brakiem możliwości korzystania z wyposażenia domu w podstawową infrastrukturę techniczną.

Pod względem ilościowym na obszarach wiejskich następuje wzrost liczby mieszkań. W 2008 r. liczba mieszkań na wsi wynosiła 4,3 mln, co stanowiło 32,7% ogółu mieszkań w kraju. Mieszkania na wsi statystycznie są większe i mają więcej izb. W 2008 r. mieszkanie na wsi składało się średnio z 4,12 izb i w porównaniu ze statystycznym mieszkaniem w mieście (3,5 izby) było większe. Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania na wsi w 2008 r. wynosiła 86,7 m² i była wyższa o 24,5 m² od mieszkania w miastach. Biorąc

pod uwagę liczbę mieszkań przypadających na liczbę ludności zamieszkującej miasta i wsie, lepsza sytuacja występuje w miastach. Tu liczba mieszkań przypadająca na 1000 osób zamieszkujących w mieście w porównaniu do wsi jest o 90 mieszkań wyższa (odpowiednio 379,9 i 289,8). Pozytywną tendencją w ostatnich latach jest wzrost liczby mieszkań i ich powierzchni użytkowej przypadającej na 1 osobę. Warto zauważyć, że dynamika wzrostu liczby mieszkań w stosunku do liczby ludności na obszarach wiejskich była niższa niż w miastach. W 2008 r. liczba mieszkań oddanych do użytkowania wyniosła 55,7 tys., co oznacza, że w porównaniu z 2003 r. zmniejszyła się o 19,5%. W tym okresie liczba mieszkań oddanych do użytku w miastach wzrosła o 17,1%. Spadła także w porównaniu z 2003 r. liczba mieszkań oddawanych do użytku w stosunku do liczby zawieranych małżeństw zarówno w mieście, jak i na wsi. W 2008 r. na wsi oddano do użytkowania 541 mieszkań na 1000 zawartych małżeństw, liczba ta w miastach wynosiła 707.

Szczegółowe dane na temat wielkości zasobów mieszkaniowych pokazuje tabela 1.

Tabela 1. Zasoby mieszkaniowe w Polsce

Wyszczególnienie		Mieszkania		Przeciętna				
		ogółem	na 1000 ludności	liczba izb w mieszkaniu	liczba osób na		powierzchnia użytkowa w m ²	
					1 mieszkanie	1 izbę	1 mieszkania	na 1 osobę
Polska	2003	12595891	329,8	3,68	3,03	0,82	68,8	22,7
	2008	13150294	344,8	3,70	2,90	0,78	70,2	24,2
Obszary miejskie	2003	8450416	359,4	3,49	2,78	0,8	61,1	21,9
	2008	8846727	379,9	3,50	2,63	0,75	62,2	23,6
Obszary wiejskie	2003	4145475	282,4	4,06	3,54	0,87	84,5	23,9
	2008	4303567	289,8	4,12	3,45	0,84	86,7	25,1

Źródło: Charakterystyka obszarów wiejskich w 2008 r., GUS, Olsztyn 2010, s. 65.

Nie tylko liczba mieszkań określa zaspokojenie podstawowych potrzeb bytowych w tym zakresie, ale również ich standard wyposażenia charakteryzuje warunki, w jakich żyją ich użytkownicy. Różnice między wsią a miastem w tym zakresie występowały zawsze, ale ostatnie dwudziestolecie było okresem intensywnego rozwoju niektórych elementów infrastruktury technicznej na terenach wiejskich, związanej z powstaniem autentycznego samorządu gminnego, który był głównym inwestorem rozwoju sieci wodociągowej i kanalizacyjnej. Duże rozproszenie sieci osiedleńczej, charakteryzujące polską wieś, nie sprzyja wyrównywaniu warunków dostępu do określonych elementów infrastruktury. W wielu przypadkach ze względów ekonomicznych nieopłacalne jest tworzenie sieci określonych mediów. Wi-

dać to wyraźnie na przykładzie sieci wodociągowej, kanalizacyjnej i gazowej, których rozmiary na terenach wiejskich są znaczne (od 77% ogółu – sieć wodociągowa, do prawie 50% ogółu – sieć kanalizacyjna), a dostępność wiejskich gospodarstw domowych do nich niewielka.

Pomimo szybkiego rozwoju sieci kanalizacyjnej na wsi – w 2008 r. wynosiła ona 46,9 tys. km i wzrosła w ciągu 5 lat o ponad 60% – możliwość dostępu do niej mieszkańców wsi najbardziej różnicuje warunki panujące na wsi i w miastach w zakresie dostępu do infrastruktury technicznej (obok dostępu do sieci gazowej, której rozwój zależy między innymi od rozwoju sieci przesyłowych). Z sieci kanalizacyjnej korzystało tylko 22,6% mieszkańców terenów wiejskich i 85,5% mieszkańców miast. Wzrost dostępności do sieci kanalizacyjnej przekłada się na wzrost odsetka wiejskich gospodarstw domowych korzystających z oczyszczalni ścieków. W 2008 r. 25,7% ludności wiejskiej korzystało z oczyszczalni ścieków w porównaniu z 16,5% w 2003 r. Mimo tego wzrostu różnice między obszarami wiejskimi a miastem w tym zakresie są nadal ogromne. Prawie 90% ludności zamieszkałej w miastach korzysta z oczyszczalni ścieków.

Z sieci gazowej korzystało 18,8% ludności zamieszkującej tereny wiejskie i 72,7% mieszkańców miast. Zróżnicowania przestrzenne (międzywojewódzkie) w zakresie nasycenia siecią gazową na wsi są największe. W Polsce południowej, gdzie sieć gazowa na wsi jest najgęstsza, w woj. małopolskim wynosiła ona 115 km/100 km², a w województwach o najmniej zagęszczeniu (podlaskim, warmińsko-mazurskim, kujawsko-pomorskim) nie przekraczała 2 km/100km².

Tabela 2. Mieszkania wyposażone w podstawowe instalacje

Wyszczególnienie		Mieszkania – w % ogółu mieszkań – wyposażone w				
		wodociąg	ustęp	łazienkę	gaz z sieci	centralne ogrzewanie
Polska	2003	95,0	87,3	86,1	55,4	77,1
	2008	95,4	88,0	86,9	55,6	78,0
Miasta	2003	98,4	94,2	91,8	74,1	83,9
	2008	98,5	94,5	92,2	73,6	84,7
Wieś	2003	88,0	73,1	74,5	17,4	63,1
	2008	88,9	74,5	75,8	18,4	64,4

Źródło: jak pod tabelą 1, s. 66.

Najlepiej wyposażone są mieszkania na wsi w instalację wodociągową, najgorzej zaś, co jest pochodną stanu infrastruktury w tym zakresie, w instalację gazu sieciowego. Warto zwrócić przy tym uwagę, że wraz z wprowadzaniem nowych standardów w wyposażeniu mieszkań w media spa-

Tabela 3. Wyposażenie gospodarstw domowych w niektóre przedmioty trwałego użytku w mieście i na wsi

Wyszczególnienie	Miasta	Wieś
	w % danej grupy gospodarstw domowych	
Odbiornik telewizyjny	98,3	98,8
Urządzenie do odbioru TV satelitarnej lub kablowej	63,6	40,1
„Wieża” radiowa	45,1	39,8
Radio lub magnetofon	64,6	72,6
Magnetowid, odtwarzacz	35,2	33,0
Odtwarzacz DVD	48,8	45,5
Komputer osobisty,	59,9	49,4
w tym z dostępem do Internetu	51,5	33,6
Telefon komórkowy	85,1	80,2
Pralka elektryczna lub automat pralniczy,	97,1	97,7
w tym automat pralniczy	91,3	77,3
Chłodziarka lub zamrażarka	98,7	98,9
Kuchenka mikrofalowa	47,2	44,0
Zmywarka do naczyń	10,6	7,5
Rower	54,6	82,0
Motocykl	3,0	9,7
Samochód osobowy	50,4	63,5

Źródło: *Budżety gospodarstw domowych w 2008 r.*, GUS, Warszawa 2009, s. 190.

da zainteresowanie gazem sieciowym w nowo oddawanych mieszkaniach w mieście.

Pozytywnym zjawiskiem jest stosunkowo mały dystans między wsią a miastem, jeśli chodzi o możliwość korzystania z Internetu oraz dość gęsta sieć nadajników telefonii komórkowej, która w jakimś stopniu niweluje znaczące różnice w dostępie do telefonicznej sieci stacjonarnej między wsią a miastem. W 2008 r. na wsi było 1,8 mln abonentów telefonii stacjonarnej, a w miastach 7,5 mln. Z Internetu korzystało 43,6% ludności w wieku 16–74 lat zamieszkałej na wsi, w miastach zaś odsetek ten wyniósł 63,5².

Także wyposażenie gospodarstw domowych w przedmioty trwałego użytkowania wskazuje, że pod tym względem różnice między wsią a miastem coraz bardziej się zacierają. Wyposażenie w niektóre sprzęty nie jest już oznaką określonego statusu materialnego, a wynikiem praktycznego podejścia do realizacji określonych potrzeb, np. posiadanie samochodu na terenach wiejskich daje swobodę przemieszczania i jest bardziej istotne niż w miastach, gdzie transport publiczny jest zorganizowany na zadowalają-

² *Charakterystyka obszarów wiejskich w 2008 r.*, GUS, Olsztyn 2010, s. 64.

cym poziomie. Utrzymujące się od kilku do kilkunastu punktów procentowych (pkt proc.) lepsze wyposażenie gospodarstw domowych w miastach w niektóre przedmioty trwałego użytku wynika także z lepiej rozwiniętej infrastruktury technicznej w miastach, warunkującej korzystanie z danych urządzeń. Przedstawione w tabeli 3 zestawienie niektórych przedmiotów trwałego użytku, które posiadają gospodarstwa domowe w mieście i na wsi, nie oddaje zróżnicowania jakościowego poszczególnych rodzajów przedmiotów, nie może zatem stanowić dostatecznej bazy dla oceny zróżnicowania zamożności gospodarstw domowych w podziale miasto – wieś.

Usługi publiczne – dostęp do oświaty, kultury, służby zdrowia

Stan i możliwość korzystania z infrastruktury społecznej i usług publicznych wpływa na jakość życia i ocenę warunków życia na danym terenie nie mniej niż wielkość dochodów osobistych. Jakość usług w zakresie oświaty i wychowania determinuje szanse życiowe dzieci i młodzieży.

Największy dystans w dostępie do wychowania i edukacji między miastem a wsią występuje w zakresie możliwości zapewnienia dzieciom wiejskim wychowania przedszkolnego. Ostatnie zmiany w ustawie o systemie oświaty – między innymi obowiązek wychowania przedszkolnego dla pięcioletków i wprowadzenie różnych form organizowania wychowania przedszkolnego – dają nadzieję na poprawę w dostępie do wychowania przedszkolnego wiejskich przedszkolaków. Jednak problemem jest fizyczny brak placówek przedszkolnych na wsi, co pokazują dane z tabeli 4.

Z zaprezentowanych danych widać, że odsetek dzieci wiejskich uczestniczących w wychowaniu przedszkolnym realizowanym w przedszkolach mimo niewielkiego wzrostu w ostatnich latach nadal jest bardzo niski. Tylko 1/5 ogółu dzieci korzystających z przedszkola w 2008 r. to dzieci wiejskie. Zły stan upowszechnienia wychowania przedszkolnego na wsi potwierdzają także dane Ministerstwa Edukacji Narodowej z roku szkolnego 2009/2010³, aczkolwiek widać znaczny postęp i poprawę wskaźnika upowszechniania wychowania przedszkolnego.

I tak trudną sytuację w dostępie do wychowania przedszkolnego na wsi komplikuje silne zróżnicowanie terytorialne rozmieszczenia placówek. W roku 2008/2009 trzy województwa: mazowieckie, małopolskie i podkar-

³ Informacja o stanie przygotowań organów prowadzących do objęcia obowiązkiem szkolnym dzieci sześciolletnich, Ministerstwo Edukacji Narodowej, s. 6, druk sejmowy nr 3214/VI kad., www.sejm.gov.pl [dostęp: 15 września 2010 r.].

Tabela 4. Wychowanie przedszkolne

Wyszczególnienie		Placówki		Dzieci w placówkach	
		ogółem	w tym przedszkola	ogółem	w tym w przedszkolach
Obszary miejskie	2003/2004	6714	5201	575601	518637
	2008/2009	7310	5359	650957	585571
Obszary wiejskie	2003/2004	10285	2664	256745	124227
	2008/2009	9761	2679	264031	148582
2003/2004=100					
Obszary miejskie	2008/2009	108,9	103,0	113,1	112,9
Obszary wiejskie	2008/2009	94,9	100,6	102,8	119,6
Polska =100					
Obszary miejskie	2003/2004	39,5	66,1	69,2	80,7
	2008/2009	42,8	66,7	71,1	79,8
Obszary wiejskie	2003/2004	60,5	33,9	30,8	19,3
	2008/2009	57,2	33,3	28,9	20,2

Źródło: jak pod tabelą 1, s. 67.

Tabela 5. Upowszechnienie wychowania przedszkolnego

Rok szkolny	Wskaźnik liczby dzieci uczęszczających do placówek wych. przedszk. do ogólnej liczby dzieci w wieku 3–6 lat (w %)		Wskaźnik liczby dzieci w wieku 3–5 lat uczęszczających do placówek wych. przedszk. do ogólnej liczby dzieci w wieku 3–5 lat (w %)	
	miasto	wieś	miasto	wieś
2005/2006	72,5	38,0	58,4	19,1
2006/2007	75,8	39,6	63,0	21,2
2007/2008	77,9	40,4	65,7	23,1
2008/2009	78,5	42,7	70,6	28,6
2009/2010	81,3	48,2	75,9	37,5

Źródło: Informacja o stanie przygotowań organów prowadzących do objęcia obowiązkiem szkolnym dzieci sześciolletnich, Ministerstwo Edukacji Narodowej, s. 6, druk sejmowy nr 3214/VI kad., www.sejm.gov.pl [dostęp: 15 września 2010 r.].

packie, dysponowały ponad 1/3 wszystkich przedszkoli i oddziałów przedszkolnych na wsi, a w przypadku samych przedszkoli cztery województwa dysponowały połową ogólnej liczby przedszkoli na wsi. W 10 województwach w ostatnich latach liczba przedszkoli wzrosła, ale w 6 spadła.

Zdecydowanie lepiej niż w przypadku wychowania przedszkolnego prezentuje się dostęp do edukacji szkolnej dzieci i młodzieży zamieszkających na wsi. Większość szkół podstawowych zlokalizowanych jest na wsi. Szkoły na wsi są mniejsze, w roku szkolnym 2008/2009 na jedną szkołę na wsi przypadało średnio 101 uczniów (w mieście 339). Na prawie 295 tys. uczniów dowożonych do szkół podstawowych 237 tys. uczniów było dowo-

zonych do szkół wiejskich. Co czwarty uczeń na wsi był dowożony do szkoły podstawowej. Dowożenie uczniów na terenach wiejskich do gimnazjów jest jeszcze bardziej rozpowszechnione. Prawie 45% gimnazjalistów na wsi dojeżdżało do szkoły, a w województwach: kujawsko-pomorskim, łódzkim, podlaskim, świętokrzyskim, warmińsko-mazurskim i zachodniopomorskim ponad 50%. Szkoły wiejskie są coraz lepiej wyposażone, szczególnie widać to na przykładzie sprzętu komputerowego, gdzie w ostatnich latach nastąpił znaczący postęp ilościowy zarówno w szkołach podstawowych, jak i gimnazjach. Zdecydowany postęp w zdobywaniu jak najwyższego wykształcenia przez młode pokolenie zamieszkujące na terenach wiejskich jest wymogiem cywilizacyjnym, bez którego procesy modernizacyjne na wsi i w rolnictwie nie będą mogły zachodzić. Obecny poziom wykształcenia mieszkańców terenów wiejskich wskazuje, jak dużo jest jeszcze do zrobienia, aby zamieszkiwanie na wsi nie kojarzyło się z gorszym wykształceniem i mniejszymi szansami na rynku pracy. Pomimo znacznego podniesienia poziomu wykształcenia mieszkańców wsi, dystans w stosunku do miasta jest nadal bardzo duży⁴.

Dostęp do różnego typu placówek kulturalnych na terenach wiejskich jest ograniczony. Z 8,4 tys. bibliotek działających w 2008 r. ponad 65% zlokalizowanych było na wsi, a posiadały one 40,6% zbiorów. W ostatnim okresie liczba bibliotek ogółem i bibliotek na wsi spada. Zmalała także liczba czytelników i księgozbiór bibliotek wiejskich. Kina na terenach wiejskich to przypadki jednostkowe – 20 w Polsce i ich liczba zmniejsza się, podobnie jak ogólna liczba kin.

Dostęp do usług opieki zdrowotnej na wsi jest gorszy w porównaniu z warunkami w miastach. Ma to swój wyraz w liczbie udzielanych porad. W 2008 r. mieszkańcom miast udzielono 237,9 tys. porad, co daje 10 porad na 1 pacjenta podczas, gdy na wsi tych porad było tylko 47,1 tys. – 3,2 rady na pacjenta. Oczywiście na te dysproporcje można spojrzeć od strony popytowej i uznać, że oznaczają one zdecydowanie lepsze parametry zdrowotne mieszkańców wsi, czego efektem jest brak potrzeb w zakresie dostępu do porad lekarskich. Jednak ze względu na strukturę wiekową mieszkańców wsi takie wytłumaczenie byłoby nazbyt optymistyczne. To bariera podaży, zarówno fizyczna, jak i organizacyjno-finansowa, powoduje trudniejszy dostęp mieszkańców wsi do świadczeń opieki zdrowotnej.

Powyższych uwag nie należy odczytywać jako konieczności znaczącej rozbudowy infrastruktury opieki zdrowotnej na terenach wiejskich, gdyż

⁴ Szczegółowo o tym problemie w artykule J. Osieckiej-Chojnackiej i B. Kłos na s. 53–87 tego tomu.

nie ma takiej potrzeby. Należy skupić się na budowie takiego systemu, w którym dostępność do określonych świadczeń zdrowotnych będzie zależała od potrzeb, a nie miejsca zamieszkania i barier fizycznej dostępności do usług zdrowotnych. Natomiast istotnym polem oddziaływania na mieszkańców wsi w ochronie zdrowia powinno być dążenie do wzrostu zainteresowania tej ludności profilaktyką zdrowotną i badaniami okresowymi, co w konsekwencji będzie prowadzić do lepszego korzystania z dostępnych świadczeń zdrowotnych mieszkańców terenów wiejskich.

Tabela 6. Ochrona zdrowia i pomoc społeczna stacjonarna

Wyszczególnienie		Zakłady opieki zdrowotnej	Porady udzielone ogółem w tys.	Apteki	Zakłady stacjonarnej pomocy społecznej	Miejsca w stacjonarnych zakładach pomocy społecznej
Obszary miejskie	2003	8925	210981	7872	706	54954
	2008	11051	237933	8798	850	60423
Obszary wiejskie	2003	3053	40702	1711	473	37808
	2008	3802	47089	1825	560	40409
2003=100						
Obszary miejskie		123,8	112,8	111,8	120,4	110,0
Obszary wiejskie		124,5	115,7	106,7	118,4	106,9
Polska=100						
Obszary miejskie	2003	74,5	83,8	82,1	59,9	59,2
	2008	74,4	83,5	82,8	60,3	59,9
Obszary wiejskie	2003	25,5	16,2	17,9	40,1	40,8
	2008	25,6	16,5	17,2	39,7	40,1

Źródło: jak pod tabelą 4, s. 74.

Zawarte w tabeli 6 dane dotyczące zakładów stacjonarnej pomocy społecznej i liczby miejsc w tych zakładach pokazują, że nie występują istotne różnice w tym zakresie między miastem a wsią, biorąc pod uwagę proporcje ludności zamieszkałej w miastach i na wsi.

Sytuacja materialna

Sytuacja materialna gospodarstw domowych na terenach wiejskich zależna jest od wielu czynników, różnicujących sytuację między miastem a wsią. Większa przeciętnie liczba osób w gospodarstwach domowych na wsi powoduje, że uzyskiwane dochody są przeliczane na większą liczbę domowników. Innym czynnikiem jest duże zróżnicowanie dochodowe gospodarstw domowych na terenach wiejskich i relatywnie wysoki odsetek

gospodarstw, które ze względu na wysokość uzyskiwanych dochodów znajdują się poniżej granicy ubóstwa.

W ostatnich kilkunastu latach na terenach wiejskich daje się zauważyć istotne zmiany w strukturze źródeł utrzymania gospodarstw domowych. Następuje spadek liczby gospodarstw domowych, których głównym źródłem utrzymania jest praca we własnym gospodarstwie rolnym – w 1995 r. deklarowało to 27,2% gospodarstw domowych na wsi, podczas gdy w 2007 r. tylko 13,2%⁵. Pod względem podstawowego źródła dochodu na wsi dominują gospodarstwa domowe pracowników oraz emerytów i rencistów. Odsetek gospodarstw domowych rolników jest porównywalny do gospodarstw łączących pracę najemną z pracą w gospodarstwie rolnym. Na sytuację materialną gospodarstw domowych na terenach wiejskich należy zatem spojrzeć w kontekście sytuacji na rynku pracy i kształtowania się dochodów z pracy najemnej, sytuacji dochodowej emerytów i rencistów oraz zmian, jakie zachodzą w polskim rolnictwie po akcesji do Unii Europejskiej, mających wpływ na dochody rolników i osób posiadających gospodarstwa rolne.

Podobnie jak dla ogółu mieszkańców Polski sytuacja na rynku pracy ma decydujący wpływ na warunki dochodowe ludności zamieszkującej obszary wiejskie. Po latach wzrostu aktywności zawodowej w 2009 r. nastąpił spadek, który dotknął zarówno mieszkańców miast, jak i obszarów wiejskich, przy czym tempo spadku liczby pracujących zamieszkałych na wsi było nieco wyższe. Jednak wskaźnik aktywności zawodowej ludności na wsi był nadal wyższy niż w mieście (odpowiednio 50,6 i 50,3)⁶. Dynamika wzrostu bezrobocia w 2009 r. była słabsza niż w miastach, niemniej liczba bezrobotnych mieszkających na wsi wynosiła ponad 830 tys. osób. Największe nasilenie bezrobocia na obszarach wiejskich występowało w województwach: warmińsko-mazurskim, podkarpackim, świętokrzyskim, małopolskim i lubelskim. Niekorzystna w porównaniu z bezrobotnymi w miastach była struktura bezrobotnych, szczególnie pod względem poziomu wykształcenia i kwalifikacji zawodowych, co obniża ich szanse znalezienia zatrudnienia poza rolnictwem.

Pamiętając o dużym zróżnicowaniu czynników wpływających na sytuację materialną rodzin i występującym silnym zróżnicowaniem dochodowym w gospodarstwach domowych, można stwierdzić, że ogólnie sytuacja materialna ludności mieszkającej na obszarach wiejskich jest gorsza od sy-

⁵ *Rolnictwo i obszary wiejskie w Polsce w latach 1992–2007*, MPiPS, Warszawa 2009, s. 26.

⁶ *Stan i struktura rejestrowanego bezrobocia na wsi w 2009 roku*, MPiPS, zakładka „Analizy i raporty” na stronie www.mpips.gov.pl, [dostęp: 15 września 2010 r.].

tuacji materialnej mieszkańców miast. W 2007 r. dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwach domowych na wsi był o około 30% niższy od tak samo liczonego dochodu w gospodarstwach domowych w mieście. W 2008 r. i w 2009 r. te dysproporcje nieznacznie zmniejszyły się – dochody gospodarstw domowych znajdujących się na wsi były niższe o około 29% od dochodu na osobę w gospodarstwach domowych w miastach (w 2009 r. odpowiednio kwoty te wyniosły 889 zł i 1255 zł)⁷. Szczegółowe dane na temat wysokości dochodów na jedną osobę w gospodarstwach domowych w podziale miasto–wieś przedstawiono w tabeli 7.

Tabela 7. Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny w gospodarstwach domowych w 2008 r.

Wyszczególnienie	Ogółem	Miasta	Wieś
	na 1 osobę w zł		
Dochód rozporządzalny, w tym	1045,52	1176,11	835,85
dochód do dyspozycji, w tym:	1006,57	1131,97	805,24
dochód z pracy najemnej	560,75	670,61	384,36
dochód z pracy na własny rachunek	91,58	112,5	58,00
dochód z gospodarstwa indywidualnego w rolnictwie	43,18	3,98	106,11
dochód ze świadczeń z ubezpieczeń społecznych, w tym:	262,36	290,78	216,72
emerytury	200,92	231,06	152,55
renty z tytułu niezdolności do pracy	32,26	30,58	34,95
renty rodzinne	24,08	25,84	21,26
dochód ze świadczeń pomocy społecznej, w tym	36,38	35,18	38,30
zasiłki dla bezrobotnych	2,38	2,26	2,58
pozostałe dochody	47,56	58,16	30,53

Źródło: *Charakterystyka obszarów wiejskich w 2008 r.*, GUS, Olsztyn 2010, s. 74 i *Budżety gospodarstw domowych w 2008 r.*, GUS, Warszawa 2009, s. 85.

W strukturze dochodów gospodarstw domowych, zarówno w mieście, jak i na wsi, najważniejszy jest dochód z pracy najemnej (46% dochodu rozporządzalnego na wsi). Rozpatrując pozostałe składniki w strukturze dochodów w gospodarstwach domowych z obszarów wiejskich, oprócz oczywistego większego niż w miastach udziału dochodu z indywidualnego gospodarstwa rolnego, należy zwrócić uwagę na drugą pozycję w wielkości dochodu, jaką stanowią dochody ze świadczeń z ubezpieczeń społecznych (25,9% dochodu rozporządzalnego), a szczególnie dochody z emerytury.

⁷ *Sytuacja gospodarstw domowych w 2009 r. w świetle wyników badania budżetów gospodarstw domowych. Informacja sygnalna*, GUS, 2010, s. 4, www.stat.gov.pl [dostęp: 15 września 2010 r.].

Dochody z indywidualnego gospodarstwa rolnego są o ponad połowę niższe niż dochody ze świadczeń z ubezpieczeń społecznych. Natomiast dochody ze świadczeń pomocy społecznej nie odgrywają istotnej roli w strukturze dochodów zarówno w miastach, jak i na wsi (4,6% dochodu rozporządzalnego), a zasiłki dla bezrobotnych pełnią symboliczną funkcję dochodową (0,3% dochodu rozporządzalnego na wsi). Gospodarstwa domowe na wsi miały prawie dwukrotnie mniejsze dochody z pracy na własny rachunek.

Także badania socjologiczne dotyczące zróżnicowania warunków życia⁸ wskazują na gorsze możliwości dochodowe gospodarstw domowych usytuowanych na wsi. Informacje pochodzące z tego badania wskazują na silne zróżnicowanie warunków życia mieszkańców miast w zależności od wielkości miasta, w rezultacie różnice między warunkami życia na obszarach wiejskich i w małych miastach nie są tak duże.

Tabela 8. Wysokość średnich miesięcznych dochodów gospodarstwa domowego wg miejsca zamieszkania

Charakter miejscowości	Dochody (na przeliczeniowego członka rodziny)*	Dochody na jedną osobę w rodzinie
Wieś	1177	790
Miasta do 20 tys.	1323	933
20–49,9 tys.	1420	1012
50–99,9 tys.	1400	1018
100–499,9 tys.	1488	1089
500 tys. i więcej	1823	1360

* Pierwsza osoba dorosła w gospodarstwie domowym = 1, pozostałe osoby w wieku 18 i więcej lat = 0,5; dzieci w wieku 7–17 lat = 0,4; dzieci w wieku do 6 lat = 0,3.

Źródło: *Zróżnicowanie warunków życia. Polskie rodziny i społeczności lokalne*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009, s. 17.

Odnosząc się do zmian, jakie nastąpiły w warunkach życia i sytuacji dochodowej gospodarstw domowych związanych z rolnictwem, należy wskazać przeciwstawne czynniki, które w ostatnich latach kształtowały sytuację dochodową tych gospodarstw. Z jednej strony przemiany gospodarcze ostatnich dwóch dekad osłabiły opłacalność produkcji rolniczej, z drugiej – objęcie gospodarstw rolnych dopłatami bezpośrednimi po wejściu Polski do UE poprawiło sytuację dochodową.

Zmiany w dochodach gospodarstw domowych rolników w ostatnich latach pokazano w tabeli 9.

⁸ *Warunki życiowe społeczeństwa polskiego: problemy i strategię*, CBOS, Warszawa 2007.

Tabela 9. Dochód rozporządzalny (średni miesięcznie na 1 osobę) w gospodarstwach domowych w latach 2006–2009

Lata	Ogółem	Gospodarstwa domowe			
		pracowników	rolników	pracujących na własny rachunek	emerytów i rencistów
2009	1114	1123,30	884,01	1396,47	1116,30
2008	1045,22	1049,84	887,35	1338,51	1031,94
2007	928,87	915,17	846,76	1251,07	937,63
2006	834,68	829,18	689,75	1102,63	872,86

Źródło: *Budżety gospodarstw domowych*, z odpowiednich lat, GUS.

Dane z ostatnich lat, dotyczące dochodu rozporządzalnego w gospodarstwach rolników, pokazują, że po okresie znacznego wzrostu w 2007 r. w latach 2008 i 2009 następuje stagnacja dynamiki tych dochodów. Porównując dynamikę dochodów w gospodarstwach domowych rolników do dynamiki dochodów ogółu gospodarstw domowym, zauważamy, że dochody te w 2009 r. były relatywnie niższe niż w 2006 r. (odpowiednio 82,6% dochodu rozporządzalnego ogółu gospodarstw i 79,3%).

W opracowaniach dotyczących dynamiki dochodów gospodarstw domowych rolników zwraca się uwagę na znaczący wzrost dochodów rolników w okresie po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej. Jak podaje prof. W. Poczta: *W cenach bieżących średni poziom rocznych dochodów przedsiębiorców rolnych w okresie przedakcesyjnym (lata 1999–2003) wynosił 9,1 mld zł, a w okresie poakcesyjnym (lata 2004–2009) 22,7 mld zł, czyli zwiększył się o 150%; w cenach realnych dochody rolników wzrosły między analizowanymi okresami o 112%; niepomniernie wzrosła rola subwencji w kształtowaniu wolumenu dochodów rolników – z 9,2% przed akcesją do średnio 49,0% w okresie poakcesyjnym*⁹. Szczegółowe wyliczenia zmian w dochodach rolników w ostatnim dziesięcioleciu przedstawiono w tabeli 10.

Gorsza sytuacja dochodowa gospodarstw domowych na obszarach wiejskich przekłada się na mniejszą przeciętnie konsumpcję niż ma to miejsce w miastach. We wszystkich rodzajach wydatków możliwości konsumpcyjne gospodarstw domowych na wsi są niższe, co przedstawiono w tabeli 11. Szczególnie widoczna jest różnica wielkości wydatków na edukację oraz restauracje i hotele, które są ponaddwukrotnie mniejsze na wsi niż w miastach.

Przejawem gorszej sytuacji dochodowej gospodarstw domowych z obszarów wiejskich jest zdecydowanie większe zagrożenie ubóstwem wśród

⁹ W. Poczta, *Przemiany w rolnictwie [w:] Polska wieś 2010. Raport o stanie wsi*, red. J. Wilkin, I Nurzyńska, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2010, s. 37.

Tabela 10. Dochody sektora rolnego w Polsce i udzielone subwencje w latach 1999–2009

Wyszczególnienie	1999–2003 (średnio w roku)	2004–2009 (średnio w roku)
Dochód sektora rolnego (ceny bieżące, w mld zł)	9,1	22,7
Dynamika dochodów sektora rolnego (ceny stałe) 1999–2003=100	100,0	212,7
Dotacje do produktów w mld zł (ceny bieżące)	0,4	4,1
w mld zł (ceny stałe 2005)	0,3	3,4
Pozostałe dotacje (ceny bieżące, w mld zł)	0,5	7,1
Razem dotacje do sektora rolnego (ceny bieżące, w mld zł)	0,9	11,2
Udział dotacji w dochodzie przedsiębiorcy rolnego (ceny bieżące w %)	9,2	49,0

Źródło: *Polska wieś 2010. Raport o stanie wsi*, red. J. Wilkin, I Nurzyńska, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2010, s. 37.

Tabela 11. Przeciętne miesięczne wydatki w gospodarstwach domowych w 2008 r.

Wyszczególnienie	Ogółem	Miasta	Wieś
	na 1 osobę w zł		
Wydatki	904,27	1009,56	735,23
Towary i usługi konsumpcyjne	865,32	965,42	704,61
żywność i napoje bezalkoholowe	231,14	238,42	219,46
napoje alkoholowe, wyroby tytoniowe i narkotyki	23,81	26,46	19,55
odzież i obuwie	49,76	56,40	39,09
użytkowanie mieszkania i nośniki energii	170,80	193,73	133,99
wyposażenie mieszkania i prowadzenie gospodarstwa domowego	49,38	54,43	41,26
zdrowie	43,68	50,23	33,16
transport	91,08	100,49	75,97
łącznie	42,98	48,61	33,94
rekreacja i kultura	71,86	89,64	43,33
edukacja	11,28	14,12	6,71
restauracje i hotele	18,08	23,56	9,29
pozostałe towary i usługi	47,33	54,61	35,64
kieszonkowe	14,15	14,72	13,22
Pozostałe wydatki	38,95	44,14	30,62

Źródło: jak pod tabelą 1, s. 60.

tych rodzin oraz niższy odsetek mieszkańców żyjących we względnym dobrobycie. Zarówno dane z badań socjologicznych, jak i dane GUS oraz sprawozdawczość dotycząca korzystania ze świadczeń pomocy społecznej

wykazują, że na terenach wiejskich znaczny odsetek rodzin boryka się ze złymi warunkami materialnymi, co sytuuje spory odsetek mieszkańców wsi poniżej granicy ubóstwa.

Tabela 12. Zasięg relatywnego ubóstwa według klasy miejscowości (badania z 2007 r.)

Klasa miejscowości	Odsetek osób dorosłych w rodzinach poniżej relatywnej granicy biedy*	Przeciętna przeliczeniowa wysokość dochodów w rodzinach poniżej relatywnej granicy biedy (zł) **
Wieś	24,1	530
Miasta do 20 tys.	17,9	537
20–49,9 tys.	13,1	543
50–99,9 tys.	14,7	550
100–499,9 tys.	13,2	524
500 tys. i więcej	5,7	556

* Rodziny o dochodzie przeliczeniowym poniżej 725 zł (w zaokrągleniu 60% mediany 1213 zł).

** Średnia obliczona dla populacji osób w gospodarstwach domowych.

Źródło: *Zróżnicowanie warunków życia. Polskie rodziny i społeczności lokalne*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009, s. 17.

Tabela 13. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem gospodarstw domowych w latach 2007–2008

Wyszczególnienie	Odsetek osób w gospodarstwach domowych znajdujących się poniżej					
	relatywnej granicy ubóstwa		ustawowej granicy ubóstwa		minimum egzystencji	
	2007	2008	2007	2008	2007	2008
Ogółem	17,3	17,6	14,6	10,6	6,6	5,6
Miasto	12,2	12,3	10,4	6,9	4,1	3,3
Wieś	25,5	26,1	21,9	16,7	10,5	9,2
Pracowników	16,9	17,2	14,8	10,5	6,1	5,2
Rolników	26,9	26,8	22,8	17,6	9,9	9,4
Pracujących na własny rachunek	8,6	8,5	7,1	5,0	2,9	2,0
Emerytów	11,7	13,0	8,1	6,2	4,0	3,8
Rencistów	25,3	28,7	20,1	16,4	11,3	9,8
Utrzymujących się z innych niezarobkowych źródeł	36,6	37,8	34,2	28,7	19,2	16,3
Małżeństwa z 3 dziećmi	28,3	28,1	27,3	20,7	10,5	8,8
Małżeństwa z 4 i więcej dziećmi	48,9	45,0	52,4	37,8	25,4	17,9

Źródło: jak pod tabelą 3, s. 46.

Z przytoczonych danych wynika, że niezależnie od źródeł około ¼ gospodarstw domowych na wsi jest zagrożona ubóstwem relatywnym. Oczywiście, prócz czynnika dochodowego na tę niekorzystną sytuację rodzin mieszkających na wsi ma wpływ większa przeciętnie liczba osób w gospodarstwie wiejskim (3,4 osoby w porównaniu do 2,6 w miastach) oraz większy odsetek rodzin pięcio- i więcej osobowych (24,7% wszystkich gospodarstw domowych na wsi, w miastach – 8,2%). Wśród rodzin wielodzietnych występuje prawie 50% zagrożenia ubóstwem relatywnym. Ma to swój wyraz w większym udziale rodzin z terenów wiejskich jako beneficjentów pomocy społecznej w porównaniu z udziałem liczby tych rodzin zamieszkujących na wsi do ogółu liczby rodzin w Polsce. W 2008 r. na ogólną liczbę korzystających z pomocy społecznej 46% to gospodarstwa domowe na wsi, podczas gdy stanowiły one tylko 34% ogółu gospodarstw domowych. W ujęciu liczbowym 1438,2 tys. osób w miastach (6,2%) oraz 1848,7 tys. osób na wsi (12,5%) było beneficjentami pomocy społecznej w 2008 r.¹⁰. Udział ludności zamieszkałej na wsi był zatem dwukrotnie większy wśród klientów pomocy społecznej. Powody ekonomiczne były główną przyczyną przyznania świadczeń w 2008 r. – 53,6% w miastach i 58,1% na wsi. Dane dotyczące korzystania z pomocy społecznej za 2009 r. w podziale na województwa przedstawiono w tabelach 14 i 15.

Także dane obrazujące sytuację dochodową najlepiej sytuowanych wskazują, że zamieszkiwanie na wsi wiąże się zwykle z gorszymi warunkami materialnymi. Odsetek osób dorosłych żyjących we względnie dobrobycie jest zdecydowanie niższy w gospodarstwach domowych na obszarach wiejskich, nawet w stosunku do najmniejszych miast, a w porównaniu do miast powyżej 500 tys. różnica ta jest prawie 3,5-krotna (tabela 16).

Zróżnicowanie terytorialne warunków życia na wsi

Cechą charakterystyczną obszarów wiejskich w Polsce jest silne zróżnicowanie terytorialne warunków życia i kumulacja niekorzystnych czynników na obszarach Polski wschodniej i południowo-wschodniej oraz województwa warmińsko-mazurskiego. Wysoki odsetek ludności zamieszkałej na wsi w tych regionach, niski poziom rozwoju infrastruktury technicznej, duży udział rolnictwa w zatrudnieniu przy rozdrobnieniu obszarowym gospodarstw, wysokie bezrobocie ogólne i na terenach wiejskich, stosunkowo nieliczne ośrodki miejskie dające impuls rozwojowy terenów do nich przylegających, silna migracja ludzi młodych i dobrze wykształconych sprawia-

¹⁰ *Beneficjenci pomocy społecznej i świadczeń rodzinnych w 2008 r.*, GUS, Kraków 2009, s. 62 i 77.

Tabela 14. Liczba rodzin objętych pomocą społeczną w 2009 r.

Województwo	Liczba osób, którym przyznano decyzją świadczenie	Liczba rodzin		Liczba osób w rodzinach
		ogółem	w tym na wsi	
dolnośląskie	137 288	95 283	31 469	237 787
kujawsko-pomorskie	157 046	94 106	42 206	269 884
lubelskie	128 178	77 844	46 336	246 993
lubuskie	73 711	46 146	19 793	126 925
łódzkie	137 340	93 286	33 496	234 649
małopolskie	143 790	85 006	44 795	257 279
mazowieckie	239 219	159 920	67 361	441 827
opolskie	43 088	29 108	13 486	76 488
podkarpackie	145 233	80 440	54 059	280 464
podlaskie	78 383	45 618	19 491	136 681
pomorskie	129 204	78 821	35 154	223 798
śląskie	182 861	112 063	21 646	302 452
świętokrzyskie	85 033	55 625	30 923	169 364
warmińsko-mazurskie	132 270	80 376	40 031	232 103
wielkopolskie	160 730	105 848	48 068	303 622
zachodniopomorskie	109 427	70 952	29 894	197 492
Razem	2 082 801	1 310 442	578 208	3 737 808

Źródło: *Statystyki pomocy społecznej*, MPiPS, www.mpips.gov.pl [dostęp 9 września 2010 r.].

Tabela 15. Ubóstwo jako powód przyznania pomocy w 2009 r.

Województwo	Liczba rodzin		Liczba osób w rodzinach
	ogółem	w tym na wsi	
dolnośląskie	47 791	14 364	115 344
kujawsko-pomorskie	57 999	24 534	171 285
lubelskie	39 983	23 018	129 270
lubuskie	26 641	12 368	74 548
łódzkie	47 506	14 442	117 873
małopolskie	45 201	26 839	149 562
mazowieckie	81 925	36 112	236 126
opolskie	14 692	6 422	39 845
podkarpackie	43 515	30 610	160 918
podlaskie	26 384	11 432	80 365
pomorskie	50 665	23 690	148 961
śląskie	56 006	8 696	142 715
świętokrzyskie	28 197	12 009	77 878
warmińsko-mazurskie	37 451	18 547	109 325
wielkopolskie	49 022	22 462	152 575
zachodniopomorskie	38 479	15 854	107 541
Razem	691 457	301 399	2 014 131

Źródło: jak pod tabelą 14.

Tabela 16. Zasięg relatywnego dobrobytu w poszczególnych typach miejscowości (na 100 mieszkańców w danym typie miejscowości)

Klasa miejscowości	Dorośla ludność w gospodarstwach domowych żyjących we względnym dobrobycie		
	razem	relatywny dostatek*	relatywna zamożność**
Wieś	12,0	9,1	2,9
Miasta do 20 tys.	18,2	14,0	4,2
20–49,9 tys.	22,4	16,7	5,7
50–99,9 tys.	22,1	17,5	4,6
100–499,9 tys.	25,4	19,3	6,1
500 tys. i więcej	40,1	26,5	13,6

* Rodziny o dochodzie przeliczeniowym (dochód przeliczeniowy patrz uwagi w tabeli 9) w wysokości od 1821 zł do 2730 zł.

** Rodziny o dochodzie przeliczeniowym powyżej 2730 zł.

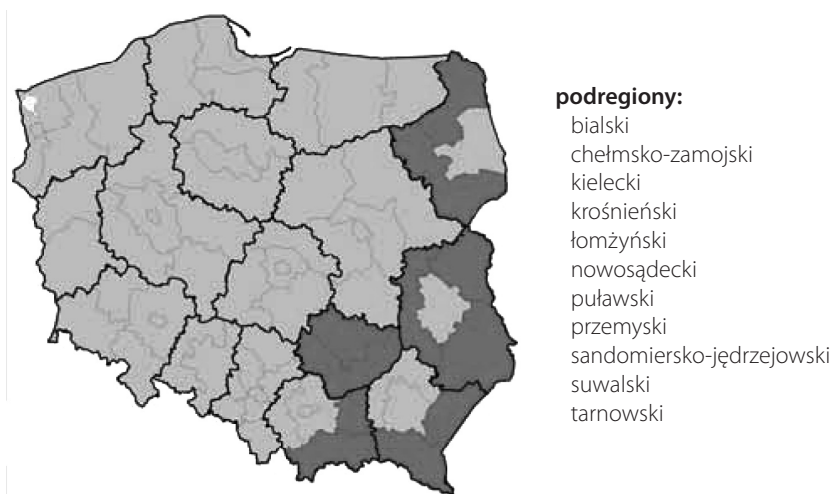
Źródło: *Zróżnicowanie warunków życia. Polskie rodziny i społeczności lokalne*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009, s. 48.

ją, że tereny te znacząco odstają od reszty Polski pod względem możliwości rozwojowych i poprawy warunków życia mieszkańców.

W opracowaniu Ministerstwa Rozwoju Regionalnego obszary te zostały scharakteryzowane jako obszary peryferyjne, które cechuje znaczny dystans rozwojowy w stosunku do innych obszarów Polski. *Wśród trzech grup „peryferyjnych”, sytuację strukturalną gospodarek podregionów Polski wschodniej i południowo-wschodniej należy uznać za najmniej korzystną. W większości z nich istotną rolę w tworzeniu lokalnego PKB odgrywa sektor rolniczy. W szczególności w podregionach województw podkarpackiego i lubelskiego produkcja rolna jest w dużej mierze anachroniczna – zdecydowanie dominują gospodarstwa małe, nieefektywne, niezdolne do podjęcia towarowej produkcji i udziału w gospodarce rynkowej. Obszary te charakteryzuje problem przeludnienia agrarnego oraz bardzo dużej skali zjawiska ukrytego bezrobocia na obszarach wiejskich, co znacznie ogranicza wiarygodność oficjalnych statystyk opisujących sytuację lokalnych rynków pracy. (...) Obszary peryferyjne Polski wschodniej i południowej charakteryzuje najniższy w kraju poziom produktywności pracy. Niewielka jest innowacyjność funkcjonujących tutaj przedsiębiorstw, podobnie niekorzystnie kształtują się statystyki opisujące aktywność wdrożeniową sektora nauki. Za lokalny potencjał rozwojowy uznać należy stosunkowo czyste środowisko naturalne¹¹.*

¹¹ *Identyfikacja i delimitacja obszarów problemowych i strategicznej interwencji w Polsce. Wnioski z analiz*, MRR Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2009, s. 84–85.

Rysunek 1. Peryferyjne podregiony Polski wschodniej i południowo-wschodniej

Źródło: *Identyfikacja i delimitacja obszarów problemowych i strategicznej interwencji w Polsce. Wnioski z analiz*, MRR Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2009, s. 84.

Podsumowanie

Warunki życia ludności na obszarach wiejskich w ostatnich latach ulegały poprawie. Zarówno stan infrastruktury, warunki mieszkaniowe, oferta usług społecznych i dostęp do nich, jak i sytuacja dochodowa gospodarstw domowych na terenach wiejskich zmienia się z korzyścią dla osób mieszkających na wsi. Zmiany te nie występują jednak na całym terytorium kraju równomiernie.

Charakterystyczną cechą ostatnich kilkunastu lat jest silne zróżnicowanie terytorialne warunków życia na wsi. Tereny wiejskie w pobliżu dużych aglomeracji miejskich rozwijają się bardzo szybko i ich atrakcyjność zarówno pod względem przyciągania inwestycji, osiedlania się ludności, jak i rozwoju infrastruktury technicznej jest bardzo duża. Charakter tych terenów w dużym stopniu odbiega od klasycznego rozumienia wsi, są to raczej tereny podmiejskie, jedynie ze względów administracyjnych nazywane obszarami wiejskimi. Na przeciwnym biegunie przemian znajdują się tereny wiejskie wschodniej i południowo-wschodniej Polski, oddalone od większych ośrodków miejskich, charakteryzujące się dużym ukrytym bezrobociem w rolnictwie oraz brakiem perspektyw na znalezienie pracy poza rolnictwem.

W gospodarstwach domowych usytuowanych na wsi przeciętnie dochody na jedną osobę są niższe o około 30% w porównaniu z gospodarstwami w mieście. Dużym problemem wśród tych gospodarstw domowych jest silne zagrożenie ubóstwem, znacząco wyższe niż wśród gospodarstw domowych w mieście.

Bibliografia

- Beneficjenci pomocy społecznej i świadczeń rodzinnych w 2008 r.*, GUS, Kraków 2009.
- Budżety gospodarstw domowych w 2008 r.*, GUS, Warszawa 2009.
- Charakterystyka obszarów wiejskich w 2008 r.*, GUS, Olsztyn 2010.
- Identyfikacja i delimitacja obszarów problemowych i strategicznej interwencji w Polsce. Wnioski z analiz*, MRR Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2009.
- Polska wieś 2010. Raport o stanie wsi*, red. J. Wilkin, I. Nurzyńska, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2010.
- Rolnictwo i obszary wiejskie w Polsce w latach 1992–2007*, MPiPS, Warszawa 2009.
- Stan i struktura rejestrowanego bezrobocia na wsi w 2009 roku*, MPiPS, www.mpips.gov.pl, zakładka „Analizy i raporty”.
- Zróżnicowanie warunków życia. Polskie rodziny i społeczności lokalne*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009.